

se v rámci norem mezinárodního humanitárního práva náhrad škody explicitně,⁶⁰ z rozsudku vyplývá, že MSD v případech ozbrojeného konfliktu upřednostnil plošné či obecné řešení nároků na náhradu škody prováděné např. mírovými smlouvami či smlouvami paušálními (*lump-sum agreements*).⁶¹

Závěr

Rozsudek MSD ve sporu Německa a Itálie autoritativně objasnil problematiku vzájemného vztahu kogentních norem mezinárodního práva a pravidel jurisdikčních imunit států. Soud konstatoval, že současné platné mezinárodní právo nepotvrzuje italskou argumentaci a odmítl dát zelenou decentralizovanému (vnitrostátnímu) a individualizovanému rozhodování o odpovědnosti státu v případech závažného porušení mezinárodního humanitárního práva/práva lidských práv.

Závěry MSD lze shrnout následovně. Jurisdikční imunity mají procesní povahu, z čehož plyne, že jsou posuzovány dle práva platného v okamžiku rozhodování soudu. Doktrína intertemporálního práva se v případě jurisdikčních imunit neuplatní, což umožňuje aplikaci současného platného mezinárodního práva. Delikt ní výjimka, stanovící nepoužitelnost imunit v případě škod spáchaných alespoň zčásti na území státu soudu, se neuplatní v případě škod způsobených ozbrojenými silami. Objevuje se zde normativní rozpor mezi textem Úmluvy OSN (čl. 12) a závěrem MSD, dle kterého oby-

čejové mezinárodní právo nepotvrzuje irelevanci dělení na *acta iure gestionis* a *acta iure imperii* stanovenou na partikulární úrovni. Konečně, současné mezinárodní právo doposud neabsorbovalo pravidlo stanovící, že v případě závažného porušení lidských práv či mezinárodního humanitárního práva mají vnitrostátní soudy pravomoc projednat a rozhodnout spor, v němž se jednotlivci dovolávají odpovědnosti cizího státu. Nejpřesvědčivější argumenty Soudu odkazují na odlišný charakter jurisdikčních imunit a kogentních pravidel (proces a hmota nemo-hou být v konfliktu) a nedostatek státní praxe v oblasti.

Autor článku se plně ztotožňuje se závěry MSD, současně však projevuje sympatie vůči italské argumentaci. Rozhodnutí MSD vykládá existující obyčejové mezinárodní právo, které může být pod vlivem odlišné státní praxe v budoucnu změněno. Prostor pro tvorbu nového obyčejového pravidla, dle kterého by v případě závažného porušení lidských práv státy nemohly před cizími vnitrostátními soudy těžit z jurisdikčních imunit, se vytváří v situacích á la Al-Adsani. Jestliže k porušení lidských práv dochází izolovaně a nikoliv v důsledku chování ozbrojených sil státu, setrvání na jurisdikčních imunitách se z dlouhodobého hlediska v současném humanisticky orientovaném mezinárodním právu jeví jako neudržitelné.

⁶⁰ *Jurisdikční imunity*, rozsudek, s. 42, § 108.

⁶¹ Tamtéž, s. 38, § 94. Srovnej dvě bilaterální německo-italské dohody z roku 1961.

Zbavení osobní svobody v kontextu pobytových sociálních služeb: Pohled Evropského soudu pro lidská práva

JUDR. MAROŠ MATIAŠKO, LL.M., LIGA LIDSKÝCH PRÁV A MENTAL DISABILITY ADVOCACY CENTER (MDAC)

V roce 2010 bylo v České republice 232 domovů pro osoby se zdravotním postižením s 13 836 lůžky, 485 služeb domovy pro seniory s 37 696 lůžky a 179 domovů se zvláštním režimem s 8 396 lůžky. Celkem se jedná o přibližně 896 pobytových služeb sociální péče pro osoby se

zdravotním postižením a seniory a celkově na 59 928 lůžek.¹ Tato čísla vypovídají nejen o rozsahu institucionální sociální péče v České republice, ale i o možném rozsahu problému, který v tomto příspěvku načrtne.

¹ Viz Zpráva Ministerstva práce a sociálních věcí, 2009–2010. Zpráva je dostupná na adrese: http://www.mpsv.cz/files/clanky/10208/Zprava_o_plneni_zarok_2009-2010.pdf. Za připomínky k terminologii zvláště děkuji Mgr. Petru Machovi z Ministerstva práce a sociálních věcí.

V roce 2006 došlo v sociálních službách přijetím zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách k liberalizaci poskytování sociální péče a byl přijat model založený na smlouvě mezi uživatelem a poskytovatelem. Zároveň ale nebyl reformován systém zbavování a omezování způsobilosti k právním úkonům, ani hmotně-právní a procesní předpisy upravující zákonost zásahů do osobní svobody. Byly tak nevědomky položeny zárodky systematického porušování práva na osobní svobodu při poskytování pobytových sociálních služeb. V České republice k září 2010 bylo celkově 25 975 osob zbavených způsobilosti k právním úkonům a 5 220 osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům.² Sice nejsou dostupné statistiky, kolika osobám zbaveným způsobilosti k právním úkonům jsou poskytovány pobytové sociální služby, z naší praxe však vyplývá, že se jedná o velmi vysoké procento uživatelů.

Zásadní problém spočívá v tom, že podle české právní úpravy uzavírá smlouvy o sociálních službách v případě osob zbavených způsobilosti k právním úkonům a osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům³ jejich zákonný zástupce – opatrovník. V těchto případech, kterých budou podle našeho názoru tisíce, je automaticky nahrazen souhlas osoby se zdravotním postižením souhlasem opatrovníka. Nastává tak zákonná fikce dobrovolnosti poskytování sociální služby, a případný nesouhlas uživatele je podle zákona i praxe irelevantní.

V tomto příspěvku argumentujeme, že se jedná o problém práva na osobní svobodu podle čl. 5 Evropské Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod a z judikatury Evropského soudu pro lidská práva dovozujeme, že se jedná o porušení této stěžejní základní svobody.⁴

Zbavení osobní svobody v pobytových zařízeních sociálních služeb podle EÚLP

Článek 5 EÚLP taxativně vymezuje, kdy je možné nějakou osobu zbavit osobní svobody. Zbavení osobní svobody osob s duševním postižením je explicitně upraveno v čl. 5 odst. 1 písm. e) EÚLP. Ne každé opatření, které zasahuje do osobní svobody, představuje „zbavení osobní svobody“ ve smyslu čl. 5 EÚLP. Proto je potřebné zodpovědět co to je „zbavení osobní svobody“, jinými slovy, kdy dojde ke zbavení osobní svobody? Odpověď nabízí ESLP, který ve svých rozhodnutích vymezil, za jakých podmínek bude určité opatření znamenat zbavení osobní svobody. Aby došlo ke zbavení osobní svobody, musí být naplněna (i) objektivní kritéria, vztahující se na vnější podmínky konkrétního opatření,

např. podmínky za jakých je poskytována pobytová sociální služba, a (ii) subjektivní kritéria související s osobním postojem dotčené osoby k tomuto opatření. Zároveň je nutné, aby (iii) zbavení osobní svobody bylo přičitatelné státu.⁵

Objektivní podmínky souvisejí s tím, že člověk je „uvězněn“ na určitém místě. Do úvahy je přitom třeba vzít řadu faktorů souvisejících s touto konkrétní situací, například druh, trvání, účinky a způsob uplatnění dotčeného opatření.⁶ O zbavení osobní svobody se bude jednat i v případě, kdy dotčená osoba sice není uzamčena v určité budově či ve vymezeném prostoru, ale přesto je pod úplnou a efektivní kontrolou pracovníků daného zařízení.⁷ V kontextu pobytových sociálních služeb vzal ESLP při hodnocení objektivního aspektu do úvahy například to, že i když stěžovatel mohl ze zařízení docházet do nejbližší vesnice, potřeboval zvláštní povolení; dále, že měl sice povoleny vycházky na několik dnů, ale tyto závisely zcela na rozhodnutí managementu zařízení, který si ponechal stěžovatelovy osobní doklady a hospodařil s jeho finančními prostředky, včetně cestovních výdajů.⁸ V jiném případě vzal ESLP do úvahy, že stěžovatelka nemohla bez svolení managementu pobytového zařízení sociální péče ústav opustit, a pokud zařízení opustila bez svolení, byla přivezena zpět policií. Ředitel ústavu měl dokonce úplnou kontrolu nad návštěvami stěžovatelky a rovněž kontroloval, od koho může přijímat telefonáty.⁹

Ve vztahu k objektivním podmínkám lze shrnout:¹⁰

(a) Výchozím bodem pro hodnocení, zda je někdo zbaven osobní svobody, bude konkrétní situace dotčeného jednotlivce. Do úvahy je potřebné vzít celou řadu kritérií jako je typ, trvání, dopady a způsob aplikace daného opatření. Rozdíl mezi zbavením a omezením osobní svobody je pouze v intenzitě, a ne v povaze opatření.¹¹

² Informace poskytnutá Ministerstvem vnitra na základě žádosti o informace podle zákona č. 106/1999 Sb.

³ Zejména pokud jde o osoby omezené ve způsobilosti k právním úkonům v rozsahu uzavírání smluv o sociálních službách.

⁴ Význam práva na osobní svobodu zdůraznil ESLP například v *Tupa proti České republice*, rozsudek ze dne 26. 5. 2011, stížnost č. 39822/07, odst. 51.

⁵ Viz zejména rekapitulaci v rozsudku Velkého senátu ve věci *Stanev proti Bulharsku*, stížnost č. 36760/06, rozsudek ze dne 17. 1. 2012, odst. 143–147; jinak viz *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 74 a 84.

⁶ *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 71. Toto rozhodnutí odkazuje na zásadní judikát ve věci *Guzzardi proti Itálii*, rozsudek ze dne 6. 11. 1980, stížnost č. 7367/76, odst. 91.

⁷ *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 91–92.

⁸ *Stanev proti Bulharsku*, rozsudek Velkého senátu ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 36760/06, odst. 124–126.

⁹ *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. února 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 146.

¹⁰ Shrnutí podle rozhodnutí High Court of Justice ve věci *JE v DE and Surrey County Council (2006) EWHC 3459 (fam)* (Mr Justice Munby).

¹¹ *Guzzardi proti Itálii*, rozsudek ze dne 6. 11. 1980, stížnost č. 7367/76, odst. 92, *Nielsen proti Dánsku*, rozsudek ze dne

(b) V sociálních službách je klíčovým faktorem, zda může osoba svobodně zařízení opustit, či nikoliv.¹² Toto lze testovat určením, zda pracovníci zařízení vykonávají kompletní a efektivní kontrolu ve vztahu k péči o tuto osobu a k jejímu pohybu.

(c) Zda je osoba umístěna v uzamčeném anebo otevřeném zařízení je sice relevantní, ale ne určující.¹³

U subjektivní podmínky zbavení osobní svobody jde v podstatě o otázku souhlasu s poskytováním pobytové sociální služby, v českém systému o problematiku uzavírání smluv o sociálních službách. ESLP dovodil, že subjektivní prvek zbavení osobní svobody byl naplněn například tehdy, kdy se (i) stěžovatel zbavený způsobilosti k právním úkonům neúspěšně pokusil opustit psychiatrickou léčebnu;¹⁴ (ii) kdy stěžovatelka sice nejdříve souhlasila s hospitalizací, ale po přijetí se pokusila o útěk;¹⁵ a nakonec i v případě (iii), kdy stěžovatelka vyjádřila s hospitalizací souhlas, ale za takových okolností, že jej nelze považovat za platný.¹⁶ ESLP rovněž uvedl, že právo na osobní svobodu je v demokratické společnosti příliš důležité na to, aby osoba ztratila nárok na ochranu tohoto práva pouze proto, že neprotestovala proti umístění.¹⁷ To platí zejména v případě, kdy nebylo zpochybněno, že sama nemá právní způsobilost projevit souhlas, resp. nesouhlas.¹⁸

V kontextu poskytování pobytových sociálních služeb vzal ESLP při hodnocení subjektivního prvku do úvahy situaci, kdy stěžovatel nebyl tázán na názor ohledně poskytované sociální služby a nikdy s ní výslovně nesouhlasil. Naopak, do zařízení byl přivezen sanitkou a k umístění došlo bez poskytnutí informací o důvodech nebo délce umístění. S umístěním souhlasil jeho opatrovník. ESLP zdůraznil, že stěžovatel byl fakticky způsobilý se rozhodnout.¹⁹ V jiném případě ESLP zdůraznil, že stěžovatelka opakovaně žádala o ukončení poskytování služby a dvakrát se pokusila o útěk ze zařízení.²⁰

Pro hodnocení subjektivního prvku lze shrnout:²¹

(a) osoba může platně souhlasit s umístěním, pouze pokud je schopna toto učinit,²²

(b) v případech, kdy osoba je schopna souhlas dát, je možné ho dovodit i ze skutečnosti, že proti umístění neprotestuje,²³

(c) k takovému závěru nelze dospět, pokud člověk nemá schopnost souhlas projevit,²⁴

(d) výslovné odmítnutí někým, kdo je fakticky způsobilý (má schopnost) bude rozhodující pro určení, zda se jedná o zbavení osobní svobody,²⁵

(e) skutečnost, že umístěná osoba, která je schopna projevit souhlas, neprotestovala proti

poskytování pobytové sociální služby, automaticky neznamená, že s poskytováním pobytové sociální služby souhlasí.²⁶

Co se týče přičitatelnosti neboli způsobilosti státu odpovídat za zásah do osobní svobody, platí, že stát může obecně odpovídat za zbavení osobní svobody, pokud k němu došlo ve státním zařízení. Kromě toho může být stát odpovědný za porušení článku 5 EÚLP i tehdy, kdy je člověk s duševním postižením umístěn v zařízení soukromém. Bude tomu tak například v případech, kdy se na umístění podílely státní orgány, nebo kdy následný soudní přezkum zbavení osobní svobody nebyl v souladu s ustanoveními EÚLP, nebo kdy stát nedostal svému pozitivnímu závazku efektivně chránit před zbavením osobní svobody ze strany soukromých osob.²⁷

Dochází v českých pobytových sociálních službách k zbavení osobní svobody?

Velmi problematické je, že v českém právním prostředí se umístění osob zbavených způsobilosti k právním úkonům, nebo s omezenou způsobilostí k právním úkonům v rozsahu souhlasu s poskytováním sociálních služeb, považuje automaticky za dobrovolné, souhlasili opatrovník. Opatrovník je podle § 27 odst. 2 občanského zákoníku zákonným zástupcem osoby

28. 11. 1988, stížnost č. 10929/84, odst. 67, *HM proti Švýcarsku*, rozsudek ze dne 26. 2. 2002, stížnost č. 39187/98, odst. 42, *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 89 a *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 42.

12. *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. října 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 91.

13. Tamtéž, odst. 92.

14. Tamtéž, odst. 108.

15. *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 76.

16. *M. proti Ukrajině*, rozsudek ze dne 19. 4. 2012, stížnost č. 2452/04, odst. 75–79.

17. *De Wilde, Ooms a Versyp proti Belgii*, rozsudek ze dne 18. 6. 1971, stížnosti č. 2832/66, 2835/66, 2899/66, odst. 64–65.

18. *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 90.

19. *Viz Stanev proti Bulharsku*, rozsudek Velkého senátu ze dne 17. 1. 2012, stížnost č. 36760/06, odst. 130.

20. *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. 2. 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 150.

21. Shrnutí podle rozhodnutí High Court of Justice ve věci *JE v DE and Surrey County Council (2006) EWHC 3459 (fam)* (Mr Justice Munby).

22. *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 76 a 77.

23. *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 93 a *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 77 vysvětlující *HM proti Švýcarsku*, rozsudek ze dne 26. 2. 2002, stížnost č. 39187/98, odst. 46.

24. *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 90.

25. *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 77.

26. *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 75, *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 90.

27. *Storck proti Německu*, rozsudek ze dne 16. 6. 2005, stížnost č. 61603/00, odst. 79; *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. 2. 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 151.

bez plné způsobilosti k právním úkonům a činí právní úkony za tuto osobu, a to včetně uzavírání smlouvy o pobytové sociální službě. Osoby bez způsobilosti k právním úkonům jsou často vyloučeny z tohoto procesu, jejich případný nesouhlas nemá žádný právní význam.

Uvědomíme-li si, že uživatelé pobytových sociálních služeb jsou ve velké míře právě osobami zbavenými způsobilosti k právním úkonům a služba je jim poskytována na základě smlouvy o sociálních službách uzavřené jejich opatrovníkem, nacházíme se jednoznačně v režimu zbavení osobní svobody podle čl. 5 EÚLP.

Z hlediska judikatury ESLP jde o problém tzv. faktické způsobilosti osoby s duševním postižením učinit rozhodnutí. V případě, kdy osoba se svým umístěním výslovně nesouhlasí, avšak opatrovník udělil souhlas, se sice jedná o *de iure* dobrovolné umístění, *de facto* však jde o zbavení osobní svobody. Je totiž potřeba zkoumat tzv. faktickou způsobilost porozumět a vyjádřit se ke své situaci.²⁸

Od 1. 1. 2014 dochází účinností nového občanského zákoníku k reformě systému opatrovnictví. Zbavení způsobilosti k právním úkonům přestane existovat. Bude nutné vyřešit dvě otázky. Tou první je, zda bude moci soud omezovat svéprávnost ve vztahu k rozhodování o sociální službě. Vyjdeme-li z konceptu faktické způsobilosti, omezení svéprávnosti v tomto rozsahu bude pro hodnocení, zda jde o zbavení osobní svobody, irelevantní. Druhá otázka je mnohem komplexnější. Souvisí s problémem jak posuzovat zbavení osobní svobody u těch uživatelů, kteří nemají faktickou způsobilost. Tomuto problému čelí například ve Velké Británii, kde neznají omezování a zbavování způsobilosti k právním úkonům a kde tamní justice velmi citlivě přistupuje ke zbavování osobní svobody a přezkumu zákonnosti tohoto zásahu do základních práv a svobod.²⁹

Kdy je zbavení osobní svobody zákonné?

Článek 5 odst. 1 EÚLP vyžaduje, aby byl každý zásah do osobní svobody v souladu se zákonem. Zákonnost v tomto případě obsahuje jak hmotněprávní, tak procesněprávní složku. Hmotněprávní předpoklady pro zákonnost zbavení osobní svobody ESLP vymezil následovně: (i) existence skutečné duševní poruchy je prokázána objektivní lékařskou zprávou; (ii) druh nebo stupeň této poruchy je takový, že vyžaduje zbavení osobní svobody; (iii) platnost dalšího držení v zařízení závisí na trvání duševní poruchy.³⁰

Ve své následné judikatuře ESLP uvedl, že v případech, kdy doba zbavení osobní svobody

není předem určena, je nutné zajistit pravidelný přezkum soudním orgánem, v jehož pravomoci je osobu propustit,³¹ a že detence musí probíhat na místě, jež je k tomu určené.³² Dále ESLP v kontextu sociálních služeb zdůraznil subsidiaritu zásahu do osobní svobody,³³ mimo sociálních služeb pak i princip proporcionality.³⁴

Co se týče existence skutečné duševní poruchy, podle ESLP nelze pojem duševní poruchy chápat omezeně pouze ve vztahu k duševním nemocem, ale zahrnuje například i poruchu osobnosti.³⁵ Také nelze někoho zbavit osobní svobody pouze z důvodu, že jeho názor nebo chování se liší od společenských norem.³⁶ K prokázání duševní poruchy je potřeba mít objektivní lékařskou zprávu. Pokud se jedná o naléhavý případ, kdy si nelze tuto lékařskou zprávu vyžádat, je nezbytné, aby zbavení osobní svobody bylo podloženo alespoň předběžným lékařským vyjádřením z doby před nebo bezprostředně po převzetí osoby do zařízení. Druhá podmínka bude splněna v případě, že duševní porucha vyžaduje léčení, nebo v případě, že je potřebná kontrola této osoby, aby nezpůsobila újmu sobě nebo svému okolí.³⁷ Člověk může být zbaven osobní svobody, pouze pokud jeho duševní porucha trvá. Duševní porucha musí trvat nejenom v době, kdy došlo ke zbavení osobní svobody, ale i v době přezkumu zákonnosti tohoto opatření.

Samostatný problém představuje právní

²⁸ Nejdříve ESLP tento koncept představil v kontextu nedobrovolných psychiatrických hospitalizací, ve věci *Shtukaturov proti Rusku*, rozsudek ze dne 27. 3. 2008, stížnost č. 44009/05, odst. 108. Následně principy zopakoval i v kontextu sociálních služeb ve věci *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. 2. 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 150.

²⁹ Velmi podrobně se touto otázkou zabývají zejména britské soudy. V tomto příspěvku se omezíme pouze na odkaz na relevantní britskou judikaturu, viz zejména *Cheshire West and Chester Council v P* (2011) EWHC 1330 (COP) (Mr Justice Baker); *Cheshire West and Chester Council v P* (2011) EWCA Civ 1257 (Lord Justice Munby); *JE v DE and Surrey County Council* (2006) EWHC 3459 (Fam) (Mr Justice Munby); *BB v AM* (2010) EWHC 1916 (Fam) [transcript in DOC format] (Mr Justice Baker); *Re MIG and MEG*; *Surrey County Council v CA* [2010] EWHC 785 (Fam) (Mrs Justice Parker); *Re P and Q*; *P and Q v Surrey County Council*; sub nom *Re MIG and MEG* (2011) EWCA Civ 190; *R (Sessay) v South London and Maudsley NHS Foundation Trust* (2011) EWHC 2617 (QB); *Cheshire West and Chester Council v P* (2011) EWHC 1330 (COP) (Mr Justice Baker); *Cheshire West and Chester Council v P* (2011) EWCA Civ 1257 (Lord Justice Munby).

³⁰ *Winterwerp proti Nizozemí*, rozsudek ze dne 24. 10. 1979, stížnost č. 6301/73, odst. 39.

³¹ *X. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 11. 1981, stížnost č. 7215/75, odst. 52.

³² *Ashingdane proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 28. 5. 1985, stížnost č. 8225/78, odst. 44.

³³ V kontextu sociálních služeb viz *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. 2. 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 157; *Župa proti České republice*, rozsudek ze dne 26. 5. 2011, stížnost č. 39822/07, odst. 48; *Witold Litva proti Polsku*, rozsudek ze dne 4. 4. 2000, stížnost č. 26629/95, odst. 78.

³⁴ *Enhom proti Švédsku*, rozsudek ze dne 25. 1. 2005, stížnost č. 56529/00, odst. 36.

³⁵ *X. proti Německu*, stížnost č. 7493/76, 6 D & R 182.

³⁶ *Winterwerp proti Nizozemí*, rozsudek ze dne 24. 10. 1979, stížnost č. 6301/73, odst. 37.

³⁷ *Hutchison Reid proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 20. 3. 2003, č. 50272/99, odst. 52.

úprava zbavení osobní svobody v kontextu sociálních služeb. V České republice existuje předpoklad, že pobytové sociální služby jsou v zásadě poskytovány dobrovolně. Otázka zbavení osobní svobody v kontextu sociálních služeb není nijak explicitně legislativně upravena. S ohledem na standardy EÚLP, aby byla detence v souladu s čl. 5 odst. 1 písm. e) EÚLP, nesmí být svévolná.³⁸ Soud zdůraznil, že domácí právní řád, na jehož základě dochází ke zbavení osobní svobody, by měl být dostatečně přesný a předvídatelný a měl by stanovovat adekvátní právní záruky a upravovat spravedlivé a náležité řízení.³⁹ To se týká hmotněprávních podmínek pro zbavení osobní svobody, ale i procesních předpisů upravujících přezkum tohoto opatření.

V případě zbavení osobní svobody člověka s autismem na psychiatrické léčebně ve Velké Británii ESLP kritizoval právě chybějící právní úpravu umístění nezpůsobilých osob. Konkrétně nikde nebyl upraven účel hospitalizace a neexistovalo časové omezení léčby či péče s přijetím spojené. Právní úprava nevyžadovala ani klinické posouzení, zda stále trvá porucha vyžadující umístění.⁴⁰ Co se týče českých hmotněprávních podmínek, lze vyjít z ustanovení § 38 odst. 1 zákona č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách. I když tyto podmínky nebyly vytvořeny pro kontext sociálních služeb, lze se o ně prozatím opřít.

Ve vztahu k procesním podmínkám ESLP zdůraznil potřebnost náležitého systému dohledu nebo kontroly nad rozhodnutím o umístění nebo propuštění,⁴¹ jasně vymezenou roli státních orgánů,⁴² právo být osobně slyšen,⁴³ právo na nezávislé zastoupení.⁴⁴ V jiném případě dospěl soud k závěru o porušení čl. 5 odst. 1 EÚLP kromě jiného i z důvodu, že domácí právní řád ani praxe nezajišťovala, aby nedobrovolně umístěná osoba byla informována o účelu umístění, nebylo upraveno trvání umístění a nebyla stanovena povinnost vzít do úvahy názor dotčené osoby, byla-li ho schopna formulovat.⁴⁵ Problém v České republice představuje zejména absence právní úpravy kontroly zákonnosti zbavení osobní svobody v pobytových sociálních službách.

Kontrola zákonnosti zbavení osobní svobody v případě osob zbavených způsobilosti k právním úkonům

V případě, že došlo ke zbavení osobní svobody ve smyslu článku 5 odst. 1 písm. e) EÚLP, je potřebné na tento zásah vztáhnout garance přezkumu zbavení osobní svobody podle článku 5

odst. 4 EÚLP. Ve svých rozhodnutích ESLP vymezil určité základní principy přezkumu: (a) osoba umístěná na dobu neurčitou, neexistuje-li automatický pravidelný přezkum, má v zásadě právo v rozumných intervalech žádat soud o přezkum zákonnosti zbavení osobní svobody; (b) článek 5 odst. 4 EÚLP vyžaduje, aby přezkumné řízení mělo soudní povahu. Řízení musí zajišťovat umístěné osobě garance odpovídající povaze zbavení osobní svobody. Při určování garancí je potřebné vycházet z konkrétní povahy předmětných okolností; (c) tyto garance nejsou totožné s garancemi pod článkem 6 EÚLP, ale osoba zbavena osobní svobody musí mít přístup k soudu a mít příležitost být vyslechnuta buď osobně, anebo pokud je to nutné, prostřednictvím zástupce.⁴⁶

V kontextu umístění osob zbavených způsobilosti k právním úkonům do zařízení sociálních služeb ESLP nepřijal argumenty bulharské ani litevské vlády, že stěžovatelé mohli požádat o navrácení způsobilosti k právním úkonům, resp. docílit ukončení poskytování pobytové sociální služby v opatrovnickém řízení.⁴⁷ Klíčovým faktem bylo, že došlo k automatickému umístění pouze z vůle opatrovníka, bez jakéhokoliv soudního přezkumu.

I v českém prostředí představuje nejpalcivější problém právě absence jakéhokoliv kontroly zbavení osobní svobody v pobytových sociálních službách. Názorně se to dá ilustrovat zejména na situaci fakticky způsobilých uživatelů, jinak zbavených způsobilosti k právním úkonům, kteří nesouhlasí s poskytováním pobytové sociální služby.⁴⁸ Vyřešení tohoto konkrétního problému může být i prvním odrazovým můstkem pro komplexnější reformu dané oblasti, která by měla s účinností nového občanského zákoníku přijít.

³⁸ *Witold Litva proti Polsku*, rozsudek ze dne 4. 4. 2000, stížnost č. 26629/95, odst. 78.

³⁹ *Ťupa proti České republice*, rozsudek ze dne 26. 5. 2011, stížnost č. 39822/07, odst. 37.

⁴⁰ *H. L. proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 5. 10. 2004, stížnost č. 45508/99, odst. 120.

⁴¹ Například *Johnson proti Spojenému království*, rozsudek ze dne 24. 10. 1997, stížnost č. 22520/93, odst. 63 a 67; *Putrus proti Německu*, rozsudek ze dne 24. 3. 2009, stížnost č. 1241/06.

⁴² *Varbanov proti Bulharsku*, stížnost č. 31365/96, rozsudek ze dne 5. 10. 2000, odst. 50.

⁴³ *Beiere proti Lotyšsku*, rozsudek ze dne 29. 11. 2011, stížnost č. 30954/05, odst. 44, 45; *Proshkin proti Rusku*, rozsudek ze dne 7. 2. 2012, stížnost č. 28869/03, odst. 102.

⁴⁴ *Megeri proti Německu*, rozsudek ze dne 12. 5. 1992, stížnost č. 13770/88, odst. 23.

⁴⁵ *L. M. proti Lotyšsku*, rozsudek ze dne 19. 7., stížnost č. 26000/02, odst. 50.

⁴⁶ *Megeri proti Německu*, stížnost č. 13770/88, rozsudek ze dne 12. 5. 1992, odst. 22.

⁴⁷ *Stanev proti Bulharsku*, rozsudek Velkého senátu ze dne 17. ledna 2012, stížnost č. 36760/06, odst. 174–177; *D. D. proti Litvě*, rozsudek ze dne 14. 2. 2012, stížnost č. 13469/06, odst. 166.

⁴⁸ Mediálně je známý případ pana Jaroslava Červenky, viz např. http://zpravy.idnes.cz/umistenici-cloveka-do-ustavu-musi-schvalit-soud-rozhodl-ombudsman-phw/domaci.aspx?c=A111019_152730_domaci_abr.

Jedinou dostupnou možností přezkumu zbavení osobní svobody se zdá být v tomto případě analogické použití řízení o nedobrovolné hospitalizaci podle § 191a občanského soudního řádu.

Relevantní judikatura českých soudů chybí. Slovenský Ústavní soud v případě stěžovatele zbaveného způsobilosti k právním úkonům a umístěného do pobytové sociální služby proti své vůli uvedl následující: „... režim periodického preskúmovania držania osôb v zdravotníckych zariadeniach zakotvený v ustanoveniach § 191a až 191f Občianskeho súdneho poriadku (ďalej len „OSP“), ktorý sa podľa názoru ústavného súdu vzťahuje aj na osoby umiestnené a držané v domovoch sociálnych služieb a pozbavené spôsobilosti na právne úkony. ... Pre osoby zbavené spôsobilosti na právne úkony a umiestnené v domovoch sociálnych služieb nie je vytvorený zvláštny právny mechanizmus ochrany ich práv podľa čl. 17 ods. 1 a 6 a čl. 23 ods. 1 a 3 ústavy. Táto situácia im v právnom štáte nemôže byť na ujmu. Preto treba na ochranu ich uvedených práv použiť najbližší podobný mechanizmus, ktorý upravuje § 191a až § 191f OSP.“⁴⁹

Obdobně se vyjádřil i ruský Ústavní soud. Ruský občanský zákoník upravuje pouze zbavení způsobilosti k právním úkonům. Obdobně jako i v případě české praxe je při umístění do pobytové sociální služby vyžadován souhlas opatrovníka člověka zbaveného způsobilosti k právním úkonům. Faktická způsobilost zkoumána není a v případě nesouhlasu s pobytovou sociální službou nedochází k žádnému přezkumu. Tato praxe se stala předmětem stížnosti a ruský ústavní soud uvedl: „Umístění osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům v specializovaném ústavu sociální péče, obdobně jako v případě umístění do psychiatrické léčebny, by mělo být založeno na soudním přezkumu zákonnosti takového rozhodnutí. Soudní přezkum slouží jako pojistka proti neodůvodněnému zbavení osobní svobody v těchto institucích. ... Navíc, na rozdíl od psychiatrických léčeben, v případě ústavů sociální péče je člověk umísťován na základě rozhodnutí opatrovníka a doporučení zdravotnické komise, a to za účasti psychiatra. I kdybychom vzali do úvahy možnost kolektivního rozhodování, i tak nelze ospravedlnit nedostatek soudní kontroly, protože pouze soud má pravomoc rozhodnout, a to na základě objektivního a úplného posouzení případu, o zásazích do práv, která jsou ve své povaze ústavní povahy.“⁵⁰

Z českého prostředí lze odkázat na zprávu Veřejného ochránce práv, ve které ochránce uvedl: „Umístění osoby do domova se zvláštním režimem, kde jsou uplatňována režimová pravidla zasahující do ústavně zaručených práv, konkrétně do práva na osobní svobodu garantovaného čl. 8 odst. 1 Listiny a čl. 5 odst. 1 Úmluvy, musí být schváleno soudem. Pokud osoba zbavená způsobilosti k právním úkonům, nebo ve způsobilosti k právním úkonům v tomto ohledu omezená, vyjádří v průběhu pobytu nesouhlas se svým umístěním v zařízení a tuto osobu není možné ze zařízení propustit, je třeba iniciovat řízení o vyslovení přípustnosti převzetí nebo držení v ústavu zdravotnické péče podle ustanovení § 191a a násl. zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu.“⁵¹

Závěr

Cílem tohoto příspěvku bylo primárně upozornit na problém poskytování pobytových sociálních služeb proti vůli osob zbavených způsobilosti k právním úkonům a omezených ve způsobilosti k právním úkonům. Z naší argumentace vyplývá, že jde o otázku práva na osobní svobodu a problému faktické způsobilosti. Odmítne-li uživatel pobytovou sociální službu, je nutno případ posuzovat jako zásah do práva na osobní svobodu a je nutný přezkum takového opatření. Skutečnost, že se jedná o osobu bez plné způsobilosti k právním úkonům, je nepodstatná. Jedinou možností přezkumu vidíme ve využití řízení podle § 191a a. n. občanského soudního řádu. Toto řešení se ale jeví jako dlouhodobě neudržitelné a proto by bylo vhodné přistoupit ke komplexní změně posuzování zásahů do práva na osobní svobodu při poskytování pobytových sociálních služeb a vytvoření adekvátních preventivních a kontrolních mechanismů.

⁴⁹ Rozhodnutí Ústavního soudu Slovenské republiky ze dne 23. srpna 2000, sp. zn. III. ÚS 45/00.

⁵⁰ Rozhodnutí ruského Ústavního soudu č. 114-0-II/2011 ze dne 19. ledna 2011. Rozhodnutí je dostupné v ruském jazyce na stránkách ruského Ústavního soudu: <http://www.ksrf.ru/Decision/Pages/default.aspx>

⁵¹ Zpráva Veřejného ochránce práv sp. zn.: 2355/2011/VOP/JF ze dne 12. října 2011.